

ІНТЕРАКТИВНІ ФОРМИ Й МЕТОДИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДО ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Інна Гриценюк¹, Людмила Єршова²

¹ кандидат педагогічних наук, доцент, старший науковий співробітник лабораторії професійної кар'єри, Інститут професійної освіти НАПН України, <https://orcid.org/0000-0003-0317-3620>, e-mail: grihenokinka@ukr.net

² доктор педагогічних наук, доцент, заступник директора з науково-експериментальної роботи Інституту професійної освіти Національної академії педагогічних наук України, Україна, <https://orcid.org/0000-0002-2346-5842>, e-mail: yershova67@ukr.net

Реферат:

Актуальність: виклики сучасного інформаційного суспільства та інтенсивний розвиток в Україні малого бізнесу детермінували проблему вдосконалення підходів до вибору форм і методів розвитку умінь і навичок, необхідних майбутнім фахівцям для відкриття й успішного ведення власної справи.

Мета: виявити й охарактеризувати найбільш ефективні форми й методи підготовки майбутніх фахівців до підприємницької діяльності в умовах активного розвитку інформаційного суспільства й малого бізнесу.

Методи: аналіз і узагальнення наукових, навчальних та виробничо-практичних джерел – для вивчення змісту та особливостей використання в закладах професійної освіти сучасних інтерактивних форм і методів навчання; вивчення аналітичних звітів закладів професійної (професійно-технічної) освіти про результати інноваційної освітньої діяльності всеукраїнського рівня з дослідження проблеми готовності учнівської молоді до підприємницької діяльності – для виявлення найбільш ефективних форм і методів розвитку підприємницької компетентності майбутніх кваліфікованих робітників.

Результати: на основі аналізу наукових, навчальних та виробничо-практичних джерел узагальнено й охарактеризовано сучасні інтерактивні форми й методи розвитку підприємницької компетентності майбутніх фахівців; на основі вивчення аналітичних звітів закладів професійної освіти про результати інноваційної освітньої діяльності всеукраїнського рівня з дослідження проблеми готовності учнівської молоді до підприємницької діяльності виявлено форми й методи, найбільш зручні та ефективні в умовах дистанційного та змішаного навчання; сформульовано рекомендації щодо підвищення ефективності підготовки майбутніх фахівців до реалізації підприємницької діяльності в умовах активного розвитку інформаційного суспільства й малого бізнесу.

Висновки: в сучасних умовах кардинально змінилися вимоги до якості і самого процесу підготовки майбутніх підприємців (оскільки отримані знання швидко застарівають, актуалізується завдання формування компетентностей, необхідних для безперервного саморозвитку і самовдосконалення фахівців динамічної і досить ризикованої підприємницької діяльності); педагогічною наукою акумульовано великий арсенал інтерактивних форм і методів роботи, що можуть бути використані у процесі розвитку підприємницької компетентності майбутніх кваліфікованих робітників (дискусійні – діалог, групова дискусія, розбір практичних ситуацій; ігрові – дидактичні, творчі, ділові, рольові, організаційно-діяльнісні; тренінгові – комунікативні, сенситивні, спрямовані на формування образної і логічної сфер свідомості); охарактеризовані форми й методи підвищують ефективність підготовки майбутніх фахівців до підприємницької діяльності (можуть використовуватися в дистанційній і змішаній формі здобуття освіти; сприяють формуванню цифрової культури майбутніх фахівців, навичок життя й діяльності в умовах цифрового суспільства і цифрової економіки; позитивно впливають на пробудження в учнівської молоді інтересу до навчання; покращують засвоєння навчального матеріалу; готують до роботи в команді; дають змогу отримати певний досвід підприємницької діяльності; виховують повагу до права кожного на свободу слова тощо); основними критеріями ефективності їх застосування є здатність особистості

до економного використання власних ресурсів (інтелектуальних, часових, фізичних, емоційних), наявність актуальних знань про особистість та підприємницьку діяльність, розвинені навички самоменеджменту, здатність працювати в команді, сформована готовність до продукування, самопрезентації та реалізації бізнес-ідей, а в перспективі – забезпечення успішного ведення власного бізнесу.

Ключові слова: *професійна освіта, підприємницька діяльність, підприємницька компетентність, форми й методи навчання, заклади професійної освіти, майбутні кваліфіковані робітники.*

Вступ. На початку XXI ст. інформаційне суспільство стало помітно змінювати свій образ: відбувається стрімке зростання долі інформаційно-комунікаційних технологій (Єршов, 2019 а), продуктів і послуг у валовому внутрішньому продукті країни; швидко з'являються якісно нові комунікації, постійно підвищується ефективність інформаційної взаємодії людей, що стимулює формування нової якості життя (Дубов, Ожеван, & Гнатюк, 2010, с. 3). Дуже чутливими до цих змін є сфери економіки, науки та освіти. З огляду на це, заклади освіти мають готувати майбутніх кваліфікованих робітників таким чином, щоб вони були готовими до роботи в умовах діджиталізованого ринку праці: конкурентоздатними, мобільними, психологічно готовими до навчання впродовж життя, спроможними професійно самореалізовуватися у сфері малого бізнесу (Yershov, 2019 а). Стрімка цифровізація несе в собі також і низку небезпек. Зокрема, фахівці, не здатні швидко перебудувати свою діяльність відповідно до динамічних вимог цифрового суспільства, будуть витіснені з ринку праці. Відтак, підготовка молоді до самозайнятості набуває стратегічного значення і тому потребує добору таких форм і методів організації освітнього процесу, які б сприяли опануванню актуальних правових, економічних, психологічних знань та розвитку професійних і ключових навичок, необхідних для відкриття власної справи в умовах цифрового ринку праці (Єршов, 2019 а; 2019 б). При цьому, важливо зважати на той факт, що ефективність навчання дуже залежить від урахування в освітньому процесі закладів професійної освіти низки важливих психолого-педагогічних характеристик учнівської молоді, серед яких: відкритість до навчання й готовність активно співпрацювати з іншими учасниками освітнього процесу; потреба аналізувати свою діяльність і реалізовувати власний потенціал; прихильність до практичних видів підготовки молоді до вирішення ймовірних проблем у майбутній професійній діяльності; прагнення аналізувати власні перемоги і невдачі у невимушеній доброзичливій обстановці

Малий бізнес у цифровому суспільстві конче потребує творчих особистостей – підприємців,

здатних аналізувати й вирішувати складні виробничі завдання, приймати самостійні, обґрунтовані рішення у процесі розроблення бізнес-плану та його реалізації (Базиль & Єршова, 2019; Радкевич, 2016). Досягти такої мети в умовах репродуктивного навчання, заснованого на засвоєнні (запам'ятовуванні і відтворенні) готової інформації, практично неможливо. Необхідно застосовувати технології, що сприятимуть розвитку гнучкості, глибини, широти, самостійності мислення, здатності швидко приймати адекватні рішення, навіть у нестандартних ситуаціях, що, власне, й характеризує творче мислення (Алексеева та ін., 2020).

Відтак, одним із шляхів підвищення ефективності підготовки майбутніх фахівців до підприємницької діяльності є цілеспрямоване формування в них пізнавальної активності та самостійності, оскільки ринок праці вимагає конкурентоспроможних і затребуваних на ринку праці фахівців, які володіють не лише професійною компетентністю, але й професійною мобільністю, що потребує високого рівня розвитку ключових компетентностей (Однорог, 2018; Hrytsenok, 2020a; 2020b). Вирішення даної задачі можливе засобами інтерактивних методів навчання, заснованих на діалозі, кооперації та співпраці всіх суб'єктів навчання. Використання інтерактивних форм і методів активізації пізнавальної активності, на відміну від традиційних технологій організації освітнього процесу, дає змогу спроектувати практичні ситуації, що виникають у реальній професійній діяльності, сприяючи формуванню навичок, необхідних для майбутньої підприємницької діяльності (Гриценко, 2014).

Джерела. Теоретико-методологічною основою дослідження є праці, присвячені застосуванню ігор в освітньому процесі (Ш. Амонашвілі, Н. Ахматов, В. Сухомлинський, В. Семенов, В. Шаталов, Є. Ільїн, С. Лисенкова та ін.), розвитку творчості учнівської молоді (Л. Виготський, А. Каргін, Л. Коган, Д. Лихачов, О. Мотков, В. Розумний), розвитку пізнавальних інтересів учнів (А. Алексюк, О. Біляєв, Т. Головань, Л. Гордон, В. Онишук, О. Савченко, О. Синиця, Е. Холанд); вивченню інноваційних форм і методів навчання (Н. Бібік, О. Баханов, А. Бородай, О. Дорошенко,

Ю. Мальований, С. Ніколаєв, І Підласий, О. По-метун, Г. Селевко, С. Сисоєва, О. Пехота, Д. Чернілевський та ін.), технологій підготовки молоді до підприємницької діяльності (С. Алексєєва, Л. Базиль, Д. Закатнов, В. Орлов, Г. Сохацька). Перспективним залишається виокремлення форм і методів роботи, найбільш актуальних у процесі розвитку підприємницької компетентності учнів у закладах професійної освіти.

Мета статті: виявити й охарактеризувати найбільш ефективні форми й методи підготовки майбутніх фахівців до підприємницької діяльності в умовах активного розвитку інформаційного суспільства й малого бізнесу.

Методи: аналіз і узагальнення наукових, навчальних та виробничо-практичних джерел, вивчення аналітичних звітів закладів професійної освіти про результати інноваційної освітньої діяльності всеукраїнського рівня з дослідження проблеми готовності учнівської молоді до підприємницької діяльності – для виявлення найбільш ефективних форм і методів розвитку підприємницької компетентності майбутніх кваліфікованих робітників.

Результати та обговорення. Освітній процес із застосуванням активних та інтерактивних методів, на відміну від традиційних занять, де учнівська молодь є пасивним слухачем, ґрунтується на основі включеності у процес навчання всіх учнів групи без винятку, створенню умов для активного обміну знаннями, ідеями, способами діяльності, що потребує активного використання в освітньому процесі інформаційно-комунікаційних засобів навчання. З'ясовано, що досі не існує чіткої класифікації інтерактивних методів навчання (Гриценко, 2020). Тому ми послуговувалися класифікацією дослідників Т. Паніної та Л. Вавилової (2008), які розподіляють *інтерактивні методи навчання* за трьома групами, найбільш зручними для використання в закладах професійної освіти: дискусійні (діалог, групова дискусія, розбір практичних ситуацій); ігрові (дидактичні, творчі, ділові, рольові, організаційно-діяльнісні); тренінгові (комунікативні тренінги, сенситивні тренінги, спрямовані на формування образної і логічної сфер свідомості).

У процесі аналізу результатів експериментальної діяльності всеукраїнського рівня (Звіт про формувальний етап експерименту за темою «Формування готовності майбутніх кваліфікованих робітників до підприємницької діяльності», 2021; Звіт про завершення експерименту за темою «Формування готовності майбутніх квалі-

фікованих робітників до підприємницької діяльності», 2021) було виявлено найбільш ефективні для використання в закладах професійної освіти інтерактивні форми й методи підготовки молоді до підприємницької діяльності.

Дискусійні методи навчання. *Діалог* – це форма мовлення, при якому відбувається обмін репліками між двома або більше людьми. З огляду на прагнення учасників спілкування швидко передати інформацію адресату, діалог відрізняється стислістю реплік: часто вживаються неповні і прості речення, а також слова-пропозиції. Це робить діалог дуже зручною формою для використання на заняттях різних типів, зокрема, при перевірці засвоєння учнями навчальної інформації. Цей метод можна використовувати для аналізу компетенцій, притаманних успішним підприємцям, а саме: компетенції досягнення (ініціатива, вміння бачити та використовувати можливості, турбота про високу якість роботи, зобов'язання в рамках контракту, орієнтація на ефективність); компетенції мислення та вирішення проблем (систематичне планування, вирішення проблем); директивність та контроль (наполегливість, контроль); орієнтація інших (визнання важливості ділових взаємин).

Групова дискусія активно використовується не тільки як метод навчання, але і як спосіб організації позанавчальної колективної творчої діяльності учнівської молоді. Дуже часто дискусія включає атрибути ділової гри, що дозволяє створити ситуацію позиційного рольового протистояння. Водночас можна розрізняти ділову гру і дискусію за провідною цільовою спрямованістю імітованої діяльності. Мета рольових ділових ігор – освоєння учнівською молоддю професійної діяльності, і дискусія виступає тут як один із засобів, методів моделювання даної діяльності. Мета дискусії – обговорення й вирішення навчальної проблеми (тут імітація будь-якого виду професійної діяльності стає лише засобом, формою організації дискусії, тобто перед учасниками не стоїть завдання оволодіння процедурами і змістом імітованої діяльності). У процесі вивчення економічних дисциплін часто використовується відома ділова гра «Підприємець» (2022), що є способом організації навчальної діяльності і спрямована на оволодіння учнівською молоддю економічними основами підприємницької діяльності. У той самий час для загальноосвітніх і спеціальних дисциплін імітація підприємницької діяльності виступає засобом аналізу проблемного навчального завдання або виробничої ситуації і її вирішення через зіткнення протилежних точок

зору, тобто засобом організації дискусії. Обидві ці цілі збігаються, коли викладачі окрім навчальних завдань спеціально ставлять перед собою мету формування підприємницької культури учнівської молоді.

Розбір практичних ситуацій ставить за мету навчити учнівську молодь аналізувати і структурувати інформацію, виявляти ключові проблеми, генерувати альтернативні шляхи вирішення, оцінювати їх, вибирати оптимальне рішення і виробляти програми дій. Даний метод сприяє розвитку навичок аналізу та прийняття рішень, що допомагатимуть їм бути більш успішними при вирішенні схожих проблем у своїй майбутній професійній діяльності (Гриценко, 2020). Суть методу полягає в тому, що учнівська молодь знайомиться з описом реальної чи уявної ситуації, що склалася у певній бізнес-організації. Опис, при цьому, може містити вказівки на відносини й поведінку учасників подій, що максимально наближає навчальну ситуацію до ймовірної реальної і сприяє формуванню навичок, необхідних у процесі ведення власної справи. Наприклад, можна застосовувати розбір практичних ситуацій «Креативний бізнес: навички творчого мислення». Мета полягає в освоєнні методик для пошуку ідей у сфері бізнесу, розвитку можливостей бачення проблеми з різних точок зору, подоланню інерційності мислення. Під час занять учасники обговорюють критерії творчого мислення; ознайомлюються з методами підвищення креативності зі створенням нових ідей у підприємницькій діяльності.

В системі інтерактивних методів важливе місце займає *кейс-метод*, основне завдання якого полягає в тому, щоб детально і докладно відобразити професійну ситуацію (проблему) й організувати діяльність учнів від її аналізу до вирішення. Основними цілями застосування кейс-методу на практичних заняттях є закріплення знань, отриманих на попередніх заняттях; відпрацювання навичок практичного використання концептуальних схем і ознайомлення учнів зі схемами аналізу практичних ситуацій; формування в учнівської молоді базових і спеціальних навичок професійної діяльності; відпрацювання навичок групового аналізу проблем і прийняття рішень, розвиток корпоративних умінь («робота в одній команді»), компетентного ділового спілкування і професійного мовлення; поточне оцінювання знань, умінь і навичок та індивідуальне коригування завдань для самостійної роботи.

Основне завдання практичного кейса полягає у тому, щоб детально і докладно відобразити

професійну ситуацію. Кейс створює практичну «діючу» модель ситуації. При цьому навчальне призначення такого кейса може зводитися до тренінгу учнів, закріплення знань, умінь і навичок прийняття рішень у певній виробничій ситуації. Такі кейси мають бути максимально наочними і детальними. Головний їх зміст зводиться до формування елементів спеціальних компетенцій професійної діяльності. Наприклад, у процесі розвитку комунікативних навичок перед майбутніми підприємцями ставиться завдання чітко, ясно й послідовно доносити свої ідеї, вміти встановлювати контакт з різними людьми, аргументовано обстоювати свою точку зору, вчитися відмовлятися від неефективних видів діяльності. Для розуміння бізнесу як виду діяльності важливим є знання специфіки ринку інноваційних (креативних) ідей, уміння використовувати у своїй роботі інформацію про дії конкурентів, тенденції ринку та науково-технічного прогресу, цілісне уявлення про підприємницький проєкт, здатність мислити в категоріях комерційної вигоди.

Розглянемо *ігрові інтерактивні методи* навчання майбутніх фахівців основам підприємницької діяльності. Одним із найбільш ефективних інтерактивних методів навчання можна назвати *дидактичну гру*. Її використання спрямоване на формування творчого потенціалу, розвиток аналітичного мислення учнів, здатності до комунікації й самонавчання. Набуті навички сприяють особистісному росту учнівської молоді протягом усього періоду навчання і в подальшій професійної діяльності (Єршова, 2018).

Ділова гра – це колективний досить складний метод навчання, оскільки може включати в себе цілий комплекс інших методів активного навчання (дискусію, мозковий штурм, аналіз конкретних ситуацій, розбір документації тощо). У грі відтворюються основні закономірності руху професійної діяльності та професійного мислення на динамічному матеріалі у процесі навчальних ситуацій, вирішених спільними зусиллями учасників гри. Перевагами дидактичної гри є те, що вона дуже скорочує час формування певних практичних навичок, професійного досвіду; дає можливість експериментувати з подією, пробувати різні стратегії вирішення поставлених проблем; сприяє засвоєнню знань у реальному часі, в динаміці розвитку сюжету ділової гри, у процесі формування цілісного образу професійної ситуації; дозволяє формувати у майбутніх фахівців цілісне уявлення про професійну діяльність

й набувати соціальний досвід. Головне призначення дидактичних ігор – в майбутньому зменшити для молодих фахівців, які опиняються в реальній професійній ситуації, ступінь несподіванки від імовірних проблемних виробничих ситуацій. Навчальна гра в закладах професійної освіти має стати тим інтегральним методом навчання і контролю, який в умовах, наближених до реальних, об'єктивно виявить здатність учня до реальної конкретної професійної діяльності. Наприклад, *орієнтація на результат*: постановка перед собою складних цілей, постійне підвищення вимог до себе, наполегливе подолання труднощів, прагнення досконалості, докладання зусиль для отримання результату високої якості, здатність брати на себе особисту відповідальність за результати. Ефективною є ділова гра «Розвиток лідерських та організаторських якостей». Її мета – розвиток лідерських якостей та низки навичок (організаторської діяльності, самоаналізу, роботи в команді, врахування інтересів інших членів групи; управління колективом). З цією ж метою використовується також ділова гра «Бізнес-риторика та публічний виступ». Мета цієї гри полягає у формуванні комунікативних навичок учасників ділового спілкування. Досягнення мети передбачає виконання низки завдань: розвиток мовної майстерності для підготовки до складних ситуацій спілкування у підприємницькій діяльності (ведення переговорів, дискусій тощо); підвищення культури спілкування, навчання мовним засобам встановлення й підтримки доброзичливих особистих відносин із партнерами.

Організаційно-діяльнісні або проблемно-ділові ігри – це різновид операціональних ігор (ігор прийому), форма інтерактивного навчання вирішенню проблемних ситуацій за допомогою моделювання когнітивної дослідницької та організації соціально-виробничої діяльності. Мета таких ігор – вирішення теоретичної чи практичної проблеми, заданої в рамках конкретної виробничої ситуації. Метод вимагає побудови гіпотези або теоретичної концепції, які перетворюють проблему в завдання. Завдання є ситуацією, в якій треба знайти певний порядок дій (алгоритм) для досягнення мети, а розроблення цього алгоритму вимагає від учасників певних умінь (інтелектуальних, комунікативних та організаційних). Наприклад, починаючи професійну діяльність, молодому підприємцю доводиться проходити професійно-предметну та соціальну адаптацію. Соціальна адаптація полягає у розвитку соціальних якостей (узгодження та взаємодії з іншими

людьми, співпраця, взаємодопомога, спілкування та взаємодія у бізнес-діяльності, прийняття спільних рішень). Цей процес для молодого фахівця є особливо складним, оскільки розвиток зазначених якостей багатьма освітніми програмами не передбачається. Тому необхідно шукати такі методи, які б забезпечували розвиток всього комплексу підприємницьких навичок. У деяких закладах освіти проводяться бізнес-ігри та проблемно-ділові з успішними підприємцями регіону Є, що займають важливе місце у моделюванні майбутньої професійної діяльності підприємців та є ланкою квазіпрофесійної діяльності. Часто проведення серії ділових ігор в учнівських групах здійснюються у рамках Всесвітнього тижня підприємництва.

Проблемна форма організації діяльності, комунікації, рефлексії і процесів розумової діяльності учасників організаційно-діяльнісної гри означає, що гравці поміщені в умови, коли вони не знають, що і як робити (які застосувати способи діяльності, комунікації, мислення, рефлексії), тобто знаходяться в умовах максимальної невизначеності. Прикладами таких проблемних ситуацій є працевлаштування молодих фахівців в умовах кризи і загального спаду економіки, просування власних бізнес-проектів тощо. Кожна організаційно-діялісна гра здебільшого проводиться протягом п'яти днів і ділиться на етапи: 1) самовизначення і вироблення концепції замовлення; 2) аналіз проблеми або проблемної ситуації; 3) визначення системи цінностей і цілей діяльності, їх ієрархізація; 4) визначення умов і вибір засобів здійснення діяльності; 5) побудови проекту (алгоритму) діяльності.

Впровадження інтерактивних форм навчання є одним із найбільш ефективних напрямів підготовки майбутніх підприємців. Інтерактивне навчання – це спеціальна форма організації пізнавальної діяльності, що передбачає створення комфортних умов навчання, при яких учнівська молодь відчуває свою інтелектуальну спроможність та успішність, що робить продуктивним увесь процес навчання. Особливої популярності останнім часом набувають тренінгові інтерактивні методи навчання майбутніх фахівців до підприємницької діяльності.

Комунікативні вправи – це простий і ефективний спосіб навчити учнівську молодь встановлювати контакти і впевнено спілкуватися. Комунікативні вправи використовуються як в комунікаційних тренінгах, так і в тренінгах зі збільшення продажів, переговорів, тренінгах з риторики та ораторської майстерності. Популярність

цих вправ не випадкова, оскільки вони розвивають найважливішу для успіху в будь-якій області навичку – вміння спілкуватися. Комунікативні вправи можуть мати різні акценти і завдання: одні вчать красиво говорити, інші демонструють важливість вміння слухати і ставити запитання.

Вправи на комунікативні навички – це основа більшості тренінгів особистісного зростання. Чим грамотніше і професійніше ви спілкуєтесь, тим більшого успіху досягнете в різних сферах свого життя. Вправи на комунікативні навички спрямовані на вміння говорити легко й невимушено, красиво вибудовувати розповідь, слухати, чути, домовлятися. Все це – найважливіші комунікативні навички, які допомагають досягти успіху і в роботі, і в особистих стосунках. Комунікація – це та сфера, розвиватися в якій можна нескінченно. І допомогти в цьому можуть ефективні вправи на відпрацювання умінь і навичок згладжування конфліктів; підвищення довіри; розвиток переконливого мовлення; розвиток інтуїції в спілкуванні; формування установки на взаєморозуміння; удосконалення комунікативної культури; розвиток навичок первинного контакту; проведення співбесіди з роботодавцем; розвиток навичок ефективної самопрезентації.

У підготовці молоді до підприємницької діяльності можуть також використовуватися сенситивні тренінги, спрямовані на стимулювання бажання бачити можливості, а не перешкоди; врівноважити роботу правого і лівого півкуль мозку (мислити тверезо і креативно, подружити раціональність і мрію; активувати інтуїцію на 100%); бачити світ яскравим, глибоким, багатим; знайти опору в собі самому, в своїй свідомості, мислити незалежно і самостійно. Сензитивний тренінг – тренінг для учнів, які цінують свій час, які націлені на успіх і хочуть вміти знаходити нестандартні шляхи вирішення будь-яких підприємницьких завдань. Основні результати сенситивного

тренінгу: оволодіння новими стратегіями рішення завдань з активною участю образної сфери (створення сенсорних просторів; збільшення пластичності і стійкості психіки; підвищення ефективності інтуїтивного каналу); створення імунітету від патогенних систем вірувань (усвідомлення моментів, коли хтось формує ваше сприйняття, або вписує ваше сприйняття в якусь патогенну систему для протистояння їм).

Висновки. В сучасних умовах кардинально змінилися вимоги до якості і самого процесу підготовки майбутніх підприємців. Оскільки отримані знання швидко застарівають, актуалізується завдання формування компетентностей, необхідних для безперервного саморозвитку і самовдосконалення фахівців динамічної і досить ризикованої підприємницької діяльності. Проаналізовані форми й методи підвищують ефективність підготовки майбутніх фахівців до підприємницької діяльності (можуть використовуватися в дистанційній і змішаній формі здобуття освіти; сприяють формування цифрової культури майбутніх фахівців, навичок життя й діяльності в умовах цифрового суспільства і цифрової економіки; позитивно впливають на пробудження в учнівській молоді інтересу до навчання; покращують засвоєння навчального матеріалу; готують до роботи в команді; дають змогу отримати певний досвід підприємницької діяльності; виховують повагу до права кожного на свободу слова тощо). Основними критеріями ефективності їх застосування є здатність особистості до економного використання власних ресурсів (інтелектуальних, часових, фізичних, емоційних), наявність актуальних знань про особистість та підприємницьку діяльність, розвинені навички самоменеджменту, здатність працювати в команді, сформована готовність до продукування, самопрезентації та реалізації бізнес-ідей, а в перспективі – забезпечення успішного ведення власного бізнесу.

Список посилань

Алексеева, С. В., Базиль, Л. О., Гриценко, І. А., Єршова, Л. М., Закатнов, Д. О., Орлов, В. Ф., & Сохацька, Г. В. (2020). Підготовка майбутніх кваліфікованих кадрів до підприємницької діяльності в умовах розвитку малого бізнесу: теорія і практика: монографія. Житомир: "Полісся".

Базиль, Л., & Єршова, Л. (2019). *Організація консультування з професійної кар'єри учнів професійно-технічних навчальних закладів: методичні рекомендації*. Житомир: «Полісся».

Гриценко, І.А. (2014). В.В.Г. Кремен (ред.). *Освіта дорослих: енциклопедичний словник*. К.: Основа, 2014, с. 167-168.

Гриценко, І.А. (2019). Проектна діяльність як засіб розвитку підприємницької компетентності майбутніх кваліфікованих кадрів. *Вища школа*, 3 (176), 45-53.

Гриценко, І.А. (2020). Проектна діяльність як засіб формування підприємницької активності в учнівської молоді. *Вища школа*, 2 (187), 27-36.

Гриценко, І.А. (2020) Розвиток підприємницького таланту майбутніх кваліфікованих кадрів у процесі проектної діяльності. *Вища школа*, 4 (189), 95- 103.

Дубов, Д.В. (ред.), Ожеван, М.А., & Гнатюк, С.Л. (2010). Інформаційне суспільство в Україні: глобальні виклики та національні можливості: аналітична доповідь. К.: НІСД.

Єршова, Л. (2018а). Від купця – до підприємця: трансформація цінностей української економічної еліти у ХІХ – на початку ХХ століття. *Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. Професійна педагогіка*, 15, 154-161.

Єршова, Л. (2018b). Трансформація системи цінностей учнівської і студентської молоді в контексті реформування вітчизняної професійної освіти. *Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. Професійна педагогіка*, 16, 162-168. <http://doi.org/10.32835/2223-5752.2018.16.162-168>.

Єршов, М.-О. (2019а). Сучасні проблеми формування цифрової компетентності учнів у закладах загальної середньої освіти. В: *Кремень, В.Г., & Ляшенко, О.І. (ред.). Інформаційно-цифровий освітній простір України: трансформаційні процеси і перспективи розвитку. Матеріали методологічного семінару НАПН України. 4 квітня 2019 р., с. 79-85.*

Єршов, М.-О. (2019b). Проект розвитку аксіологічної сфери майбутніх ІТ-фахівців у системі неформальної освіти. В *Професійне становлення особистості: проблеми і перспективи. Тези доповідей Х міжнародної науково-практичної конференції, 7-8 листопада 2019 р., м.Хмельницький. 2019, с. 138-139.*

Закатнов, Д. О. (ред.) (2019). Основи інноваційного підприємництва: програма навчальної дисципліни для закладів професійної (професійно-технічної освіти). *Професійна освіта*, 2 (83), 33-35.

Звіт про завершення експерименту за темою «Формування готовності майбутніх кваліфікованих робітників до підприємницької діяльності», 2021. В *Інститут професійної освіти НАПН України*. <http://surl.li/bujun>

Звіт про формувальний етап експерименту за темою «Формування готовності майбутніх кваліфікованих робітників до підприємницької діяльності» (2021). В *Інститут професійної освіти*. <http://surl.li/bujta>

Однорог, Г., 2018. Теоретичні засади формування ключових компетентностей учнів у закладах професійної освіти засобами інтерактивних технологій. *Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. Професійна педагогіка*, 16, 104-108. <https://doi.org/10.32835/2223-5752.2018.16.104-108>.

Підприємець. Ділова гра. *Одеський фінансово-економічний коледж Київського національного торговельно-економічного університету*. URL: <http://ofek-knteu.od.ua/businessgame2018.html>

Радкевич, В. (2016). Теоретичні та методичні засади розвитку професійної освіти і навчання: результати, проблеми, перспективи. *Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. Професійна педагогіка*, 11, 5-22.

Середіна, І., 2018. Підприємницька компетентність майбутніх бакалаврів з економіки підприємництва як науково-педагогічна проблема. *Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. Професійна педагогіка*, 16, 94-96.

Yershov, M.-O. (2019a). Digitalisation of professional (vocational) and pre-high tertiary education of Ukraine: problems and prospects. *Scientific herald of the Institute of vocational education and training of NAES of Ukraine. Professional Pedagogy*, 1(18), 67-74. <https://doi.org/10.32835/2223-5752.2019.18.67-74>.

Hrytsenok, I. (2021). Pedagogical technology of entrepreneurial competence development of future qualified personnel in the project activity process. *Professional Pedagogics*, 1(22), 23-31. <https://doi.org/10.32835/2707-3092.2021.22.23-31>.

Переклад і транслітерація

Aliksieieva, S. V., Bazyl L. O., Hrytsenok, I. A., Yershova, L. M., Zakatnov, D. O., Orlov, V. F., & Sokhatska, H. V. (2020). *Pidhotovka maibutnix kvalifikovanykh kadriv do pidpriemnytskoi diialnosti v umovakh rozvytku maloho biznesu: teoriia i praktyka: monohrafiia*. Zhytomyr: "Polissia", [in Ukrainian].

Bazyl, L., & Yershova, L. (2019). Orhanizatsiia konsultuvannia z profesiinoi kariery uchniv profesiino-tekhnichnykh navchalnykh zakladiv: metodychni rekomendatsii [*Organization of professional career counseling for students of vocational schools: methodical recommendations*]. Zhytomyr: «Polissia», [in Ukrainian].

Hrytsenok, I.A. (2014). Innovatsiini metody navchannia [Innovative teaching methods]. V V.H. Kremen (red.). *Osvita doroslykh: entsyklopedychnyi slovnyk* [Adult education: encyclopedic dictionary]. K.: Osнова [Education], 2014, 167-168, [in Ukrainian].

Hrytsenok, I.A. (2019). Proektna diialnist yak zasib rozvytku pidpriemnytskoi kompetentnosti maibutnykh kvalifikovanykh kadrov [Project activity as a means of developing entrepreneurial competence of future qualified personnel]. *Vyshcha shkola* [High school], 3 (176), 45-53, [in Ukrainian].

Hrytsenok, I.A. (2020). Proiektna diialnist yak zasib formuvannia pidpriemnytskoi aktyvnosti v uchnivskoi molodi [Project activity as a means of forming entrepreneurial activity in student youth]. *Vyshcha shkola* [High school], 2 (187), 27-36, [in Ukrainian].

Hrytsenok, I.A. (2020) Rozvytok pidpriemnytskoho talantu maibutnykh kvalifikovanykh kadrov u protsesi proiektnoi diialnosti [Development of entrepreneurial talent of future qualified personnel in the process of project activity]. *Vyshcha shkola* [High school], 4 (189), 95-103, [in Ukrainian].

Dubov, D.V. (red.), Ozhevan, M.A., & Hnatiuk, S.L. (2010). *Informatsiine suspilstvo v Ukraini: hlobalni vyklyky ta natsionalni mozhlyvosti: analitychna dopovid* [Information Society in Ukraine: Global Challenges and National Opportunities: An Analytical Report]. K.: NISD, [in Ukrainian].

Yershova, L. (2018a). Vid kuptsia – do pidpriiemtsia: transformatsiia tsinnosti ukrainskoi ekonomichnoi elity u XIX – na pochatku XX stolittia [From a tradesman to an entrepreneur: the Ukrainian business leaders' values transformation in XIX and early XX centuries]. *Naukovyi visnyk Instytutu profesiino-tekhnichnoi osvity NAPN Ukrainy. Profesiina pedahohika* [Scientific herald of the Institute of vocational education and training of NAES of Ukraine. Professional Pedagogy], 15, 154-161, [in Ukrainian].

Yershova, L. (2018b). Transformatsiia systemy tsinnosti uchnivskoi i studentskoi molodi v konteksti reformuvannia vitchyznianoї profesiinoi osvity [Transformation of the students' values system in the context of domestic vocational education and training reforming]. *Naukovyi visnyk Instytutu profesiino-tekhnichnoi osvity NAPS Ukrainy. Profesiina pedahohika* [Scientific herald of the Institute of vocational education and training of NAES of Ukraine. Professional Pedagogy], 16, 162-168. <http://doi.org/10.32835/2223-5752.2018.16.162-168>, [in Ukrainian].

Yershov, M.-O. (2019a). Suchasni problemy formuvannia tsyfrovoi kompetentnosti uchniv u zakladakh zahalnoi serednoi osvity [Modern problems of formation of digital competence of students in general secondary education institutions]. V Kremen, V.H., & Liashenko O.I. (red's)/ *Informatsiino-tyfrovyyi osvittii prostir Ukrainy: transformatsiini protsesy i perspektyvy rozvytku* [Information and digital educational space of Ukraine: transformation processes and prospects of development]. Materialy metodolohichnoho seminaru NAPN Ukrainy. 4 kvitnia 2019 r., 79-85, [in Ukrainian].

Yershov, M.-O. (2019b). Proekt rozvytku aksiolohichnoi sfery maibutnykh IT-fakhivtsiv u systemi neformalnoi osvity. V: *Profesiine stanovlennia osobystosti: problemy i perspektyvy* [Professional development of personality: problems and prospects]. Tezy dopovidei Kh mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, 7-8 lystopada 2019 r., m.Khmelnytskyi. 2019, 138-139, [in Ukrainian].

Zakatnov, D. O. (red.) (2019). Osnovy innovatsiinoho pidpriemnytstva: prohrama navchalnoi dystsypliny dlia zakladiv profesiinoi (profesiino-tekhnichnoi osvity). *Profesiina osvita*, 2 (83), 33-35, [in Ukrainian].

Zvit pro zavershennia eksperymentu za temoiu «Formuvannia hotovnosti maibutnykh kvalifikovanykh robitnykiv do pidpriemnytskoi diialnosti» (2021) [Zvit pro zavershennia eksperymentu za temoiu «Formuvannia hotovnosti maibutnykh kvalifikovanykh robitnykiv do pidpriemnytskoi diialnosti»]. V *Instytut profesiinoi osvity NAPN Ukrainy* [Institute of Vocational Education of the National Academy of Pedagogical Sciences: Ukraine]. <http://surl.li/bujun>, [in Ukrainian].

Zvit pro formualnyi etap eksperymentu za temoiu «Formuvannia hotovnosti maibutnykh kvalifikovanykh robitnykiv do pidpriemnytskoi diialnosti» (2021) [Report on the formative stage of the experiment on the topic "Formation of readiness of future skilled workers for entrepreneurial activity"]. V *Instytut profesiinoi osvity NAPN Ukrainy* [Institute of Vocational Education of the National Academy of Pedagogical Sciences: Ukraine]. <http://surl.li/bujta>, [in Ukrainian].

Odnoroh, H. (2018). Teoretychni zasady formuvannya kliuchovykh kompetentnostei uchniv u zakladakh profesiinoi osvity zasobamy interaktyvnykh tekhnolohii [The essence and structure of key competencies of future skilled sewing workers]. *Naukovyi visnyk Instytutu profesiino-tekhnichnoi osvity NAPN Ukrainy. Profesiina pedahohika [Scientific herald of the Institute of vocational education and training of NAES of Ukraine. Professional Pedagogy]*, 16, 104-108. <https://doi.org/10.32835/2223-5752.2018.16.104-108>, [in Ukrainian].

Pidprietems. Dilova hra (2022) [Entrepreneur. Business game]. V *Odeskyi finansovo-ekonomichnyi koledzh Kyivskoho natsionalnoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu [Odessa Financial and Economic College of Kyiv National University of Trade and Economics]*. <http://ofek-knteu.od.ua/businessgame2018.html>, [in Ukrainian].

Radkevych, V. (2016). Teoretychni ta metodychni zasady rozvytku profesiinoi osvity i navchannia: rezultaty, problemy, perspektyvy [Theoretical and methodological basis of VET development: results, problems, prospective]. *Naukovyi visnyk Instytutu profesiino-tekhnichnoi osvity NAPN Ukrainy. Profesiina pedahohika [Scientific herald of the Institute of vocational education and training of NAES of Ukraine. Professional Pedagogy]*, 11, 5-22, [in Ukrainian].

Seredina, I. (2018). Pidprietemnytska kompetentnist maibutnikh bakalavriv z ekonomiky pidprietemnytstva yak naukovo-pedahohichna problema [Entrepreneurial competence of future bachelors in business economics as a scientific and pedagogical problem]. *Naukovyi visnyk Instytutu profesiino-tekhnichnoi osvity NAPN Ukrainy. Profesiina pedahohika [Scientific herald of the Institute of vocational education and training of NAES of Ukraine. Professional Pedagogy]*, 16, 94-96. <https://doi.org/10.32835/2223-5752.2018.16.104-108>, [in Ukrainian].

Yershov, M.-O. (2019). Digitalisation of professional (vocational) and pre-high tertiary education of Ukraine: problems and prospects. *Scientific herald of the Institute of vocational education and training of NAES of Ukraine. Professional Pedagogy*, 1(18), 67-74. <https://doi.org/10.32835/2223-5752.2019.18.67-74>, [in English].

Hrytsenok, I. (2021). Pedagogical technology of entrepreneurial competence development of future qualified personnel in the project activity process. *Professional Pedagogics*, 1(22), 23-31. <https://doi.org/10.32835/2707-3092.2021.22.23-31>, [in English].

INTERACTIVE FORMS AND METHODS OF PREPARATION OF FUTURE SPECIALISTS FOR ENTREPRENEURIAL ACTIVITY

Inna Hrytsenok ¹, Lyudmila Yershova ²

¹ Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, senior researcher of the professional career laboratory, Institute of Vocational Education of NAES of Ukraine, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0003-0317-3620>, e-mail: grihenokinka@ukr.net

² Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Deputy Director of Institute of Vocational Education of NAES of Ukraine, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0002-2346-5842>, e-mail: yershova67@ukr.net

Abstract

Relevance: the challenges of the modern information society and the intensive development of small business in Ukraine have determined the problem of improving approaches to choosing forms and methods of developing skills needed for future professionals to open and successfully run their own business.

Purpose: to identify and characterize the most effective forms and methods of training future professionals for entrepreneurship in the conditions of active development of the information society and small business.

Methods: analysis and generalization of scientific, educational and industrial-practical sources – to study the content and features of the use of modern interactive forms and methods of teaching in vocational education institutions; study of analytical reports of vocational (professional-technical) education institutions on the results of innovative educational activities at the national level to explore the problem of readiness of student youth for entrepreneurship – to identify the most effective forms and methods of developing entrepreneurial competence of future skilled workers.

Results: on the basis of the analysis of scientific, educational and industrial-practical sources, modern interactive forms and methods of development of entrepreneurial competence of future specialists are generalized and characterized; based on the study of vocational education institutions' analytical reports on the results of innovative educational activities at the national level to explore the problem of readiness of student youth for entrepreneurship, forms and methods (the most convenient and effective in distance and blended learning) are identified; recommendations have been formulated to increase the efficiency of training future specialists for the implementation of entrepreneurial activity in the conditions of active development of the information society and small business.

Conclusions: in modern conditions, the requirements for quality and the process of training future entrepreneurs have changed dramatically (because the acquired knowledge is rapidly becoming obsolete, the task of forming the competencies necessary for continuous self-development and self-improvement of specialists of dynamic and rather risky business activity is actualized); pedagogical science has accumulated a large arsenal of interactive forms and methods of work that can be used in the development of entrepreneurial competence of future skilled workers (discussion – dialogue, group discussion, analysis of practical situations; games – didactic, creative, business, role, organizational and activity; training; – communicative, sensitive, aimed at forming figurative and logical spheres of consciousness); the characterized forms and methods increase the effectiveness of training future professionals for entrepreneurship (can be used in distance and mixed form of education; promote the formation of digital culture of future professionals, skills of life and activity in the conditions of digital society and digital economy; positively affect the awakening of student interest to study; improve the assimilation of educational material; prepare for teamwork, give the opportunity to gain some experience of entrepreneurship; cultivate respect for the right of everyone to freedom of speech, etc.); the main criteria for their effectiveness are the ability of individuals to economically use their own resources (intellectual, temporal, physical, emotional), the availability of relevant knowledge about personality and entrepreneurship, developed self-management skills, ability to work in a team, the formed readiness to produce, present and implement business-ideas, and in the long run – ensuring the success of running own business.

Keywords: *vocational education, entrepreneurial activity, entrepreneurial competence, forms and methods of teaching, vocational education institutions, future skilled workers.*

Стаття надійшла до редакції: 22.04.2022

Прийнято до друку: 12.05.2022